

ƏDƏBİYYAT ÜZRƏ 1949-CU İLİN NOBEL MÜKAFATÇISI:

ULYAM FOLKNER (ABŞ)

1897-ci ildə Missisipi ştatındakı Nyu-Olbani şəhərində dünyaya gəlmiş. Atası Marri Çarlz Folkner universitetin işlər müdiri olub. Böyük babası Uilyam Klark Folkner (1826-1899) Şimal-Cənub müharibəsində cənub ordusunda xidmət edib və dövrünün məşhur "Memfis in ağ qızılgülü" romanının müəllifi olub. Uilyam balaca olanda ailəsi Oksforda köçüb və gələcək nobelçi ömrünün sonuna qədər həmin ştatın sivilində yaşayıb.

Uilyam təhsilini müstəqil alıb, natamam orta məktəb bitirib, sonra da öz təhsili ilə sərbəst məşğul olub, vaxtının Missisipi ştatı universitetindəki mühazirələrini dinləyib. Folknerin hələ yeniyetmə yaşından sevdiyi Estell Oldem 1918-ci ildə başqasına örnə gedib. Ondan sonra Uilyam könüllü olaraq orduya yazılmaq fikrinə düşüb, 166 sm. boyuna görə qəbul etməyiblər. Bundan sonra Torontodakı Kanada Kraliçə könüllü hərbi-hava qüvvələri sıralarına yazılıb, amma o kursu bitirəndə qədər Birinci Dünya müharibəsi başa çatıb.

1925-ci ildə Folkner Yeni Orlianda yazıçı Şervurd Andersonla tanış olub. Bu tanışlıq Folknerin qarşısında yeni yaradıcılıq üfqləri açdı. Müxtəlif vaxtlarda qələmə aldığı "Əsgər mükafatı", "Moskitlər", "Sartoris", "Sos və qozab", "Avqustda işıq", "Yabanı palımlar", "Qəssəbə", "Monax qadın haqqında rekvizem", "Şəhər", "Ev" və "Oğurlar" əsərləri dünyanın milyonlarla oxucusunun marağına səbəb olub.

Uilyam Folkner 1949-cu ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülüb. Mükafat yazıçısı "Çağdaş Amerika romanına bəxş etdiyi mühüm və özünəməxsus ədəbi xəzinəyə görə" verilib. Yazıçı 6 iyul 1962-ci ildə ABŞ-dəki Bayheliya şəhərində vəfat edib.

HEKAYƏ

Əvvəli öcən sayımızda

Ölən deyil

...Anam özünü itaət etdi, o isə elə bil eşitirdi, ya da arvadın nə dediyini, kim olduğunu anlamadı. Öslinə qalsa, o mayozad deyildi, elə-bələ vermişdilər ona mayor adı. Mayor onun Cənub və Şimal müharibəsinin iştirakçısı olan atası imiş, özü isə bən-kirdi. O qədər var-dövlət, xətir-hürmət sahibidir ki, lap Missisipi qubernator təyin etməyə qədər ali girir. Amma həm də qərribə adamdır, iyirmi üç yaşlı oğlu olduğuna inanmaq olmur, elə indi də üz-gözünü elə turşudub ki, lap yaşı-başı keçmiş qocaya oxşayır.

-Hə, - axır ki, dilləndi, - indi xatırladım sizi. Yəqin o vaxt sizə də deyiblər ki, qoy oğlunuzun qanı axmaqlıq və səfilik məhrabına axsın. Nəso... Sizə nə lazımdır?

-Heç nə, - anam cavab verdi. Qapının ağzında bir an dayanmadan masaya yaxınlaşdı. - Bizo heç nə lazım deyil, sizə də bir şey gətirmişik. ona görə ki, gətirməyə bir şeyimiz yoxdu.

-Düz danışmışsınız, - etiraz etdi. - Sizin bir oğlunuz da var. Mənim sizə bir məsləhət var. gedin dua ələyin. Hələk olan üçün yox, qalan üçün dua ələyin. Dua ələyin ki, nə vaxtsa, nəso, necəso onu sizin üçün qorusun.

Onun ulu babaları həmin vətən uğrunda ölmə gətirdilər, amma uğrunda can qoyduqları vətən onların arzusu idi. Mənim oğlunun heç arzusu da yox idi.

Anam onun üzünə də baxmadı. İri addımlarla bizim anbardan da böyük otağın o başında bu biri başına keçdi, eynəq tərindən çıxıb evə gedən kimi getdi, eynən tərindən konarndakı yemək qablarının yanında dayanıb nəfəs dərməmiş kimi dayandı: atamla mən işdən bəşməzi qəşməyə macal tapa bilmirdik: torpağın yaz qayğıları tükənmişdir.

-Mənim məsləhətim daha sadədir, anam dedi. - Ağlayın.

Anam keçib masanın yanında durdu, amma əlləri hələ də hərəkətdəydi. Zərif bir hərəkətlə əlini uzatdı, mayor özünü çatdırıb onun bilindən yapışdı, qoşalaşmış olər balaca medalla rəngborəng lentin arasındakı bayraq taxtasına dayanmış fotonun qarşısında iri, göytəbər tapançaya tərəf yönəldi. Bu fotonu çox adam görməmişdi, görün-ol saydı da tanımadı; bütün bunların içindən yaşlı adama xas olmayan bir səs eşidildi:

-Vətən uğrunda həlak olub! Onun vətəni yox idi. Heç mənim də vətənim yoxdur. Onun da, mənim də vətənim vıran oldu, mürdarlandı, səksən il əvvəl, mən anadan olmaşdan məhv edildi. Onun ulu babaları həmin vətən uğrunda ölmə gətirdilər, amma uğrunda can qoyduqları vətən onların arzusu idi. Mənim oğlunun heç arzusu da yox idi.

-Vətən uğrunda həlak olub! Onun vətəni yox idi. Heç mənim də vətənim yoxdur. Onun da, mənim də vətənim vıran oldu, mürdarlandı, səksən il əvvəl, mən anadan olmaşdan məhv edildi. Onun ulu babaları həmin vətən uğrunda ölmə gətirdilər, amma uğrunda can qoyduqları vətən onların arzusu idi. Mənim oğlunun heç arzusu da yox idi.

O, mənasız bir ilqim uğrunda həlak oldu. Sələmçilərin, axmaq və tamaşkar siyasətçilərin maraqlarını mənafəə edərək, müntəzəkli quldarlığın çiçəklənməsi və şöhrət tapması uğrunda həlak oldu.

-Ağlayın, - anam təkrar etdi. - Boşaldın ürəyinizi.

-Xalqın seçkiləri nəqərləri, vəzifələri üstə əsonlər! Deməqəqlərin əldətdiği fəhərlər, həmin deməqəqlərə müti olanlar. Xocalat? Dərd? Heç qorxaqlıqla dərd, tamahla könüllü qul olmaq həvəsi xocalat çəko, kədərləmə bəhər?

-Bəlkə də hamı xocalat çəkər, - anam köks ötürdü. - Hər kəs xeyirxah, viedatlı ola bilər, hər kəs ölməyə hazır ola bilər. Və hər kəs dərd çəko bilər. Sadəcə, vaxt lazımdır. övval-axır onlar öyrəncəkələr, başa düşəcəklər hər şeyi. Bunun dəyəri - daha böyük dərddi. Sizin, mənim dərdiriz kimi və bi-

zmkindən də böyük dərd ola bilər. Amma bunun bir axırı olacaq.

-No vaxt? Bütün cavabları qırıb-çatandan sonra? Elədirsə, yaşamağın mənası nədir?

-Bilirmən, - anam dilləndi, - bilirmən. Bizim Piti də cavab idi. Bütün ömrü qabaqdaydı hələ.

Bu vaxt onların əllərini araladığına gərdim, de Speyn yenə dimdik dayanıb, tapança anamın əlindədir. Bir anlıq mənə elə gəldi ki, o, çantını açıb dəsmal çıxarmaq istəyir. Amma tapançanı yenicən masa üstə qoyub mayora tərəf addımladı, onun dəs cibindən burun yaylığını çıxarıb ovcuna basandan sonra geri çəkildi.

-Götürün, - dedi, - ağlayın. Onun üçün yox, bizim üçün, bütün bunların səbəbini anlamayan qocalar üçün ağlayın. Sizin zəncinin adı nədir?

De Speyn cavab vermədi. Heç yaylığı da üzünə yaxınlaşdımadı. Sadəcə, dayanıb onu əlində tutmuşdu, bilndəkinin nə olduğunu fərqində deyil.

-Biz qocalar üçün, - təkrar etdi. - Siz bütün bunlarla bəşmişsiniz. Üç aydı bu dərddə yaşayırsız və hər şeyi bilirsiniz. Mənim dərdirim təzədir, hər şey dənən olub. Məni də öyrədim.

-Bilirmən - anam çiyini çəkdi. - Bəlkə də qadınlar oğullarının davada nə səbəbdən həlak olmaqlarını bilməsələr yaxşıdır, bəlkə də onlara ancaq dörd çəkmək lazımdır. Ancaq mənim oğlum nə uğrunda ölməyə getdiyini bilirdi. Qardaşım davaya gedəndə mən hələ qız uşağıydım. Anam onun nə səbəbə getdiyini bilməso də, qardaşım bilirdi hələ gə-

dir. Babam da müharibədə olub, yəni onun da anası heç nə başa düşməyib. Ancaq mənim oğlum bilirdi hələ gərdi, onun nə bildiyindən xəbərdar olduğumu bildirdi, bir də bildirdi ki, bu uşaqla mən - ikimiz də, birlik ki, o geri qayıtmayacaq. Amma nə üçün getdiyini bilirdi, mənə başa düşməyən, başa düşə bilməyən və heç baxt başa düşə bilməyəcəyəm. Yəqin hər şey elə belə də olmalıdır, mən başa düşməyən bələ, olmalıdır. Axı onu atamla mən yetişdirmişdik. Sizin zəncinin adı nədir?

Bu dəfo dedi. Yəqin zənci də hardasa yaxınlaşdı imiş, o içəri girəndə mayor de Speyn küroyi qapıya tərəf dayanmışdı. Çevrilmədi. Sadəcə, əlinin işarəsi ilə anamın dəsmal qoyduğu masam göstərdi. Zənci masaya yaxınlaşdı, addımları sakit, pişik addımları kimi yüngül idi. Bir anlıq ayaq saxlamadan, heç kəsə baxmadan, mənə elə gəldi ki, heç masaya da çatmadan çevrilib geri qayıtdı. Ağ olcoqlı qara əl zənci bir hərəkətlə iri uzanan kimi tapança yox oldu. Onu necə gətirdiyünü də görmədim. Yanımdan keçəndə diqqətlə ona baxdım, amma tapançamı hərdə gizlətdiyini ayırd edə bilmədim. Özü-mə gəlməyimi üçün anam məni iki dəfo çağırtdı.

-Gədək, - dedi. - Mayor de Speyn dilləndi. Yəni üzünü bizə sarı tutdu. -Atamla onu necə yetişdirmisiz? Bunu bil-məlisiz axı.

-Bireo onu bilirmən ki, bu bizə qandan keçib. Özü də mayası təmiz olub, çünki bu mayə nəvo-nəicəyə də bəs ələyib. Demək, hər şey doğrudur. Piti könüllü gedib bu uğurda vuruşmağa. Gədək, - anam bir də təkrar etdi.

-Dayanın, - de Speyn dedi, - Dayanın. Hardan gəlmisiz? Anam dayandı.

-Bayaq dedim axı. Fransuzovo Balkidon. -Bilirmən. Nəyən-nə gəlmisiz? Bu tərəfə gələn yol məşinilə? Məşiniviz yoxdur da?

-Yoxdur, - anam cavab verdi. - Cənab Kuikin avtomobusıyla gəlməmiş. Şənbə günləri şəhərə gədir.

-Geriyə də axşam qayıdır. Evə mənim məşinimlə gələrsiz.

O yenidən zəncini çağırtdı. Amma anam ona mane oldu.

-Sağ olun, - dedi. - Biz əvvələcədən geri qayıtmağın pulunu da verməmişik. Odur ki, cənab Kuik bizi aparacaq.

Ceffersonda dögəlib boya-başə çatan, anamın sınıalda dünyasını dəyişən bir nəfər çox varlı xanım şəhərdə muzey tikdirmək üçün pul vəsiyyəət etmişdi. Bu ev kilsəyə oxşayırdı. Birləşmiş Ştatlarda müxtəlif gələcətdən yığılıb toplanmış rəsm əsərlərinin qorunub saxlanması üçün tikilmişdi. Rəsmiləri

doğulduqları, yaşadqları yerlərə bağlı olan rössamlar çökmüşdü. Çökmüşdilər ki, başqaları da bu gözəllikləri görüb sevo bilsin. Rössmlərdə uşaqların, qadınların və kişilərin, evlərin, küçələrin, şəhərlərin, meşələrin, tarlaların, çayların, bir sözlə, onların həyatının mənəsi olan hər şeyin təsviri vardı və bütün başqa adamlar, məsələn, anamla mənim kimi Fransuzovo Balkidən, lap elə Fransuzovo Balkidən də balaca yerlərdən olanlar, bizim əyalətdə, ətraf əyalətlərdə yaşayanlar da, kim ki, birtəhər, pul-para xərcləmədən gəlib buraya, bu soyuq və sakit məkana çıxma bilirdi, istədiyi qədər bizzə oxşayan bu kişilərə, qadınlara, uşaqlara tamaşa edirdi. Amma bu təsvirlərdəki evlər və anbarlar fərqliydi. torpağı da bizim kimi şumlamırdılar, oradakı gül-çiçək də, ağaclar da başqaçdı.

Biz muzeydən çıxanda gec idi. Bir azdan avtobusa yetişdik, ondan da xeyli sonra geri qayıtmağa başladıq. Ancaq çox gecikmədik, hələ ayaqqabılarımızı da soyunmağa macal tapdıq. Xanım Kuik xeyli gec gəldi və Solonu onu gözleməli oldu. Arvadının üzünə də baxmırdı, qadın da şənbə gəzintisi üçün şəhərə getməyə hamı kimi iyirmi beş sent ödəmişdi, geri qayıtmıq üçün də yolpulunu satdığı yumurtaların haqqından ayırmaq vermişdi. Cənab Kuik haqqını qabaqcadan verən sənəkarlarınədən heç birini şəhərdə saxlamaq istəmirdi. Avtobus yenə də sürətlə gəlirdi, elə ki, yol lent kimi düzəldi, Amerikanın bütün sənəsi Sakit okeandan çilənən qürub şəfəqlərinin zərif parıltısına qorq oldu. Bu şəfəqlər yer üzünü şirli-sehrli işığa bürümüşdü, bu işıq muzeydəki rəsmlərdən gördüyümüz sevimli adamların nuruna bənzəyirdi. Biz heç onların adlarını da bilmirdik. Şəfəq tellərinə bürünən səma işıq işığı öləziyə nəhəng çərxa oxşayırdı.

Birdən atamın Pit ilə mənə babamızdan misal çökməyini xatırladım. Tapşırıldığı nəyisə etmədiyimiz üçün bizi qınayar, ya da planlarımızdan xəbər tutanda bizi dilə tutub fikrimizdən daşındırmağa çalışırdı, hər iki halda da: "Babamız belə cəməzdə", - deyirdi. Xatırlayırdım babamı, daha doğrusu, atamın babasını. Qoca kişi idi, adamların və qədər yaşamağına inanmaq olmur, lap İncildə adları çəkilən, Tanrıyla üz-üzə danışan qoca patriarx qardaşlar kimi idi və o, Tanrıdan başqa hamıdan çox yaşamışdı. O qədər qocaydı ki, adamın onun Cənub və Şimal müharibələrində vuruşmağına inanmağı gəlmirdi. Amma o, gecə-gündüz elə bu barədə danışır, danışa-danışa da fisıldamağa başlayırdı və biz onun yuxuya gedib-gəlmədiyini ayırd edə bilmirdik. Adotən, tut ağacının altındakı kresloya çöküb öyləşirdi, ya da aynabəndin günçixar tərəfində, ya da ocağın yanında. Arabir kreslodan dik atılırdı, amma bu onun yatmadığı demək deyildi. Yerindən sıçrayıb bağırırdı: "Hey! Hey! Hoyocan!" Və biz yenə onun yatıb-yatmadığını ayırd edə bilmirdik. O eyni zamanda həm cənubuların, həm də şimalıların adından çığırdı, özü də təkcə əsgərləri səsləndirirdi: Forrest, Morqan Eyb, Linkoln, Van Dorn, Qrant, hətta nəslə indiyə qədər biz tərəflərdə yaşayan polkovnik Sartoris də, hələ lap polkovnik Sartorisin qayınanəsi, evinə bircə dəfə də yanki, dörd il davam edən müharibədə bir nəfər də yad adam buraxmayan Roza Millard da çağırırdı. Hansı ki, Sartoris həmin müharibədən qayıtmamışdı. Pit ancaq güllürdü. Atamla mən utanırıq. Bu məsələyə anamın münasibətini bilmirdik, qısqası, bir filmdəki hadisəni görünəndə heç nə başa düşmürdük.

Davamı olan uzun bir kovboy filmiydi, mənə, kinoteatrlarda onu çoxdan idi ki, hər şənbə göstəridilər. Pit, atam, bir də mən hər şənbə filmin davamına baxmaq üçün şəhərə gedirdik. Hərdən anam da bizimlə gəlirdi. O, qaralıq zaldə oturur, ekrandakı tapançalardan açılan güllələrə baxırdı. Atlar dördnəla çapır, adama elə gəlirdi ki, indicə ekrandan atılıb zala düşəcəklər. Amma yox, çapıb uzaqlaşdırdılar. Nəvbəti həftə də hər şey təkarlanırdı, o biri həftə də. Həftə boyu Pitlə mən özümüzü həmin kovboyların yerində təsəvvür edirdik: o, özünü əli tapançalı, mənə kovboy atının tərkində, qəhrəman kimi. Bir dəfə anam babamızı da kinoya apardı. Babam anamla mənim aramda öyləşmişdi. O qədər qocaydı ki, xərcləməyə də tapqəti yox idi, sakit-sakit fisıldayırdı, ta ki, atlılar ekranda görünənə qədər fisıldadı, atlar da həmişə eyni vaxtda peyda olurdu, şənbə günləri onların gəlişiyə saat da qurmaq olardı. Atlar dağın qayalıq yeriyə çapırdı, çevrilib bir dərəyə doğru çapırdılar, bir an sonra zala

atılıb adamların arası ilə qarğıdalı zəmisini arasında çapırlarmış kimi, çapıb gedəcəkdilər. Babam oyandı. Yerindən sıçrayıb dondu. Onun yerindən necə sıçramağımı da gördüm. Sonra dedi: "Atlılar!" Sonra yerindən qalxdı. "Forrest! - deyib, çığırdı. - Bedford Forrest! Çökil yoldan! Cəhənnəm ol! - sonra da sıraların arası ilə qaçmağa, qabağına çıxanın boğazından yapışmağa başladı. Nəhayət, özünü çıxışa atıb bayıra çıxdı, gedə-gedə çığırdı: "Forrest! Forrest! Qdur! Cəhənnəm ol!" Onun arxasınca yüyürdük, amma babam küçədə idi, gözləri gün işığından qamaşırdı, hələ film yarından çoxu qalırdı. O, gözlərini döyərək əsirdi, Pit isə özünü pis hiss edən adamlar kimi, əlini divara söykəmişdi, qəhqəhə çəkib güllüdü. Atam babamın çiyindən yapışdı silkələdi: "Qoca gicbəsər! Buna deyərək qoca gicbəsər!" Anam onu susdurana qədər atam babamı silkələdi. Furqonumuzu saxladığımız yerə az qala qucağımızda apardıq onu, öyləşirdik, anam da onunla yanaşı oturdu, əllərini əlinə aldı, kişi hələ də əsirdi.

-Ona pivə gətirin, - Atama dedi.

-Bir pivəsi çatdır! - atam razılaşmadı. - Qoca gicbəsər bizi hər kəsin yanında biabır elədi.

-Get ona pivə al gətir! - anam bir də dedi. - O, burada, öz furqonunda oturub pivə içəcək. Tez ol!

Atam pivə gətirdi, babam pivə şüşəsini əlində sərbəst saxlayan qədər anam onun əlini buraxmadı. Ləzzətli bir qurtum aldı, osməyi bir az da keçdi, dərinin köks ötürdü: "Ahh!". Sonra bir qurtum da içdi. Əlini anamın əlindən çəkdi, osməyi tam kəsdı. Kiçik qurtumlarla pivə içməyə davam etdi. "Hə!" Bir qədər ara verdi, sonra yenə içdi, sonra yenə köks ötürdü. Şüşəyə baxmırdı, ətrafa boylanır, gözlərini döyürdü.

-Gicbəsər özünüzüz! - Anam atamın, Pitin, bir də mənim üstümə çığırdı. - Heç kəsdən qaçmırdı o! Bütün axmaq adamların qabağını kəsb demək istəyirdi ki, özlərini qorusunlar. Çünki ordan gələnələr onlardan yaxşı adamlardı, üstündən yetmiş beş ilə keçsə də, ordakılar daha əzəmətli, daha təhlükəlidirlər.

Mən də tanıyırdım onları: Fransuzovo Balkidən bir addım kənara atnasam da, görmüşdüm onları. Ov-cumun içi kimi bələd idim onlara. Bu lap sənədə oynayan şəfəqlərə oxşayırdı. Sanki zərif qızıl saplar qəsəbənin üstünə səpələnib qalmışdı. O qəsəbənin ki, adı xəritəyə belə düşməmişdi, onun varlığından cəmi iki yüzə yaxın adamın xəbəri vardı və bu qəsəbənin adı Fransuzovo Balki idi. Onun adı da çoxlarını maraqlandırmırdı. Bu qəsəbə böyük şəhərlərə, balaca kəndlərə - yaşadqları yerə aşıq olan insanlar yaşayan yerlərə - doğru qanadlarırdı. O yerlərin rəsmi ni cəhə bilən, cəhə bilməyən adamlara doğru, sakit hüzur içində olan yerlərə, keçmişdə sakitlik bilməyən, dünyanı öz qəhrəmanlığı ilə çərdən yerlərə doğru uzanırdı. Onlar hər şey dözüür və ayaqda dura bilirdilər, məğlubiyyətlərlə barışırdı, yenidən güc tapıb döyüşə atılırdılar, amma mübarizələrinin məğlubiyyəyə uğradığından xəbərsiz idilər. Onlar dağları fəth edirdilər, səhraları, düzləri ötüüb-keçirdilər, onlarla bir yerdə vətən də genişləni, böyüyürdü. Tanıyırdım onları: üstündən yetmiş beş il keçsə də, möhtəşəm idilər. İki dəfə yetmiş beş il, lap yüz illor keçsəydi də belə, olacaqdılar. Möhtəşəm idilər, təhlükəli idilər, qərbə doğru dartınırdılar, şərqu, şimala, cənuba doğru. Budur, onların nə uğrunda vuruşduqları, nə üçün həlak olduqları bir kəlməyə sığır. Bu söz sanki ildırım kimi çaxır. Bu söz - Amerikadır və o, bütün yer üzünə qucaq açır.

Rus dilindən tərcümə edən:

Əyyub QIYAS

